

օջախում թաղեն, պահեն, որովհետև միև աշխարհում կը պահանջեն:

Երկուշաբթի օրը դրամ փոխ չեն տալ, որպէսզի ամբողջ շաբաթ նոյնը չկրկնուի:

Չորեքշաբթի և ուրբաթ օրերը ձև չեն անում, ապա թէ ոչ կայրուի:

Ձմռնադուսին, երբ արեւի շողերը տունն է ընկնում, կանայք խաշից կարում են և տանում պատից կացնում և երբ չորանում է՝ պահում են, որ ամառը, երբ արեւ հնձուորին այրէ, նրան քսեն ու առողջացնեն:

ՆՃԱՆՈՒՈՐ ՏՕՆԵՐ

Նոր-տարի.—Տարեմտին (դեկտ. 31-ին) ամէն մի տուն լուացք է անում, հաց թխում, (թէկուզ շատ էլ հաց ունենայ), փորրիկ, մարգակերպ հացիկներ պատրաստում՝ աչքերի, բերնի և կրծքին դրած ձեռքերի վրայ քիչմիշներ խրելով: Սրանց կոչում են Ասիլ-ըասիլ և տալիս են երիտաների ձեռքը: Ջաւախքում սրանց միջոցով անուող գուշակութիւններն այստեղ յայտնի չեն: Քացի սրանից, շինում են նաև կլկալ, կամ ղուլաժ—կլոր բլիթ, մէջ տեղը ծակ: Սրանք, որ իբր հացի հոր են ներկայացնում, նոր տարու օրն անց են կացնում գոմէշի և եղան եղջիւրին, որպէսզի այդ տարին հորը լցուի ցորենով:

Հացը թխելիս, հետեւալ օրուայ համար պատրաստում են կերակրներ, որոնց մէջ լինելու է անշուշտ լոբի և լոբիջուր, այնպէս որ իրենք էլ ասում են, թէ նոր տարին չի գալ առանց լոբու:

Երբ հացը թխում, աւարտում են, վերջի երեք գունտի վրայ նշաններ են անում, յատկացնելով մինը ցորենի, երկրորդը՝ դարու և երրորդը՝ հաճարի նոր տարուայ բերքին և ձգում թոնրի մէջ, կրակի վրայ, ապա հանում և նայելով թէ որը որչափ է ուռել, բերրի առատութեան վերաբերութեամբ գուշակութիւններ անում:

Փոքր ի շատէ ունեոր տներում էլ գողինաղ են պատրաստում մեղրով ընկոյզից և նուշից:

Նոր նոր վերանում է այն, թերեւս զբաղաշտական կրօնից

մնացած սովորութիւնը, որ այս երեկոյ մի մեծ գերան են քաշ տալիս գլխատան մէջ, մի ծայրը գնում օջախը, իսկ միւսը շատ անգամ դռնից դուրս է ձգւում, որի պատճառով էլ դուռը բաց է մնում. (գիւղացու համար այս մի առանձին նշանակութիւն չունի, որովհետեւ հերթիկն էլ է բայց, տունը երբէք չի տաքանում). Այս գերանը, որին տարնմտի քիւթում են կոչում, այս երեկոյից մինչև ծննդեան երեկոն անընդհատ պիտի վառուի. Ծննդեան երեկոյին վերջնում են այս գերանից մնացած խանձողները, տանում հանդերում թաղում, որպէսզի թէ բերբը առատ լինի և թէ կարկուտը չխփի արտին. Միևնոյն ժամանակ այս խանձողից պահում են, որպէսզի կարկուտ եկած միջոցին դուրս ձգեն՝ և երկինքը խաղաղի:

Այժմ թէև տարեմտի քիւթումն այլ ևս չեն վառում, բայց աշխատում են գոնէ այս գիշեր կրակն անշէջ պահել. մեծ քանակութեամբ փայտ են կոտորում և նոր տարու օրը ով ներս է գալիս, մի կտոր փայտ, գոնէ մի տաշեղ, է վերցնում և ձգում կրակի մէջ:

Տարեմտի կէս գիշերի մատին պատմում է, թէ գետերը մի փոքր ժամանակ կանգ են առնում և ով այս միջոցում ջուր վերցնի՝ կուժը ոսկու կը փոխարկուի և թէ ով մի բան գնելով գետի մէջ խնդրի որ ուրիշ բանի փոխարկուի, իսկոյն կը կատարուի. Այսպէս՝ պատմում էին, թէ մի գիւղացի բահը դրել է գետի մէջ և ցանկանալով տսել, թէ ոսկի դառնայ, ասել է թէ փայտ դառնայ. Հանել տեսել է, որ փայտ է դարձել. Այս հաւատով առաջնորդուելով այս գիշերը ջուր չեն դուրս ածում:

Նոր—տարու օրը տանտիկինը մի կարմիր շոր վերցրած գնում է դուրս, մի քիչ մեղր բռնում տան դռանը և այդ կարմիր շորը մի տեղ փռում, որպէսզի տարին քաղցը ու կարմիր, ուրախ անցնի, ապա մի գիրկ փայտ է բերում, լցնում օջախը ապա շնորհատրում որդիների, հարսների նոր տարին, բերանների մեղր քաշում, երեսանների միջոց և ափիւ-բասիլ բաժանում. Տան տղամարդն էլ կլկալներն առած գնում է գոմը, դռան վերև մեղրով խաշ քաշում, գոմէշների աջ եղ-

ջիւրներին մի մի կըլլալ անցկացնում, բերաններին միքիչ մեղր քսում և վերադառնում:

Այս միջոցին սփռոցը ձգած են լինում, պատուց կերակրենքը շարած, մի շիշ օղի և մի գաւ գինի դրած: Մօտիկները գալիս են նոր տարին շնորհաւորելու, նստում են տղամարդիկ առանձին, կանայք առանձին, շատ անգամ տղամարդկանցից յետոյ, և հաց ուտում, օղի, գինի խմում, բարեմախտութիւններ անելով: Յետոյ տան մեծը մի շիշ օղի առած գնում է: գիւլի տանուտէրի տունը, նոր-տարին շնորհաւորելու: Սա ևս սփռոց է ձգած լինում, պատուց կերակուրներ, օղի, գինի շարած, եկողին հրաւիրում է նստել, ուտել, խմել:

Ընդհանրապէս շնորհաւորում են հետեւեալ կերպով շատ անգամ մի խնձոր կամ մի ընկոյզ տալով. «Տարիդ շնորհաւոր»:
— Տարի քի բոլոր, պատասխանում են ձեռքը բռնելով:

Իսկ օղի խմելիս այսպէս են բարեմաղթում. «Սաղ ըլիք, ուրախութէնի տարի ըլի. ցամաք աչքով, ուրախ սրտով ամէն տարի էս օրս հասնունք. ուրախութենով տարեմուտ ենք աւնում, ուրախութենով էլ սուրբ Յարութեանը արժանանանք, լի ու առատ տարի ըլի. Աստուած մահին թանգութիւն տայ, հացին էժանութիւն:

Ցանուտէրից յետոյ շատերը, թէև ոչ բոլորը, գնում են իրենց ծխական քահանայի մօտ, տարին շնորհաւորելու,— բայց սրան իբր նուէր օղի կամ ուրիշ բան չեն տանում, մինչդեռ տանուտէրի համար պարտաւոր են տանելու:

Նշանագրուած հրիտասարդներն անշուշտ օղի, թխուածք և մրգեղէն առած գնում են աներանց տուն, համբուրում աներոջ և զոքանչի ձեռքերը, օղին տալիս աներոջը, թխուածքը՝ զոքանչին. իսկ մրգեղէնը՝ հարսնացունին:

Վերջինս էլ շատ անգամ «փնջած խնձոր» է նուիրում իւր նշանածին, միայն ծածուկ. «Փնջած-խնձորը» պատրաստում է ինքը իւր ձեռքով մետաքսեայ դոյզգոյն թելեր փաթած թելով մի կարմիր խնձորի վրայ, և զանազան կողմերում նայն թելով փնջիկներ շինում:

Առատաձեռն նշանածը որա փոխարէն ինքն էլ մի խնձոր է նուիրում, վերան արծաթեայ տասն կոպէկանոցներ խրած:

Սանամայրերն էլ իրենց քաւորներին ընծայ են տանում կամ ուղարկում օղի, գինի, մրգեր, թխուածքներ, առաւելապէս՝ բիշի, տոյաղներ, զուլպաներ և այլն:

Միքանի գիւղերում, ինչպէս Հաղբատ, երեխաները խրմբեր կազմած ման են գալիս տները ու միբիշ միբզ ստանալու յուսով երգում հետեւեալը.

Կըտեր հողը խնգան փռի,
Մոծը վրէն ծալած ոսկի,
Դուռը վրէն փերթ ըրեքնակ,
Կտեր վրէն բոլոր լիանիակ,
Տան մները կերտներ,
Ոսկէ կամար գերաններ,
Բարի բիզուն ալէլուիա,
Ա շէն, հա շէն, էս տունը շէն,
Սին ու գերան սողոմ քաշին:
Տուն աւլողներ ֆուխտ աղունակ,
Ձեռնաւելը փունջ մանուշակ,
Թորոնները խորանի են,
Հացթուխները խանում խաթուն,
Էս տանը կայ էրկու լիզու,
Մինը բարի, մինը չարի,
Չարինը ընդի, բարինը ըստի,
Բարին վէր գայ ձեզ հետ նստի,
Բարով թող գայ ձեզ նոր տարի,
Մուրազներուդ չիմ կատարի,
Ձեր տուն մանու հազար բարի,
Աճար, ցորեն, կորեկ, գարի,
Լիքը հորեր շատ ունենաք,
Կարմիր օրեր շատ ունենաք,
Կարմիր օրով, կարմիր շրթով,
Ուրախ կենաք միշտ կուշտ փորով:

Ժնունդ եւ մկրտութիւն.—Ծննդեան օրը քահանաները մեծ քանակութեամբ նշխարք են պատրաստում և երիտասարդների ձեռքով ցրում ժողովրդին: Ստացողը բաժանողին

տալիս է երկու ձու կամ մի քանի ընկոյղ։ Այս սովորութիւնը վերանալու վրայ է։

Արագալոյցին Դանիէլի գիրքը կարդում են շորս տղաներ, որոնց ծնողները պարտաւոր են յօդուտ եկեղեցու մի բան, օրինակ, մի քանի ֆունտ մեղրամած և կամ դրամ տալ։

Ժամերգութիւնից յետոյ ամէն մարդ շտապում է մի կըտոր նշխարը առնել և տուն վերադառնալ ընթրելու, մանաւանդ որ մի քանիսն այդ օրը ծոմ են բռնած լինում։

Այս ընթրիքը «թաթախումն» է կոչուում և սրանից՝ սոյն գիշերը «թաթախման գիշեր»։

Ընթրիքին անշուշտ ձուկ է մատուցում։

Մի քիչ յետոյ գրագէտ մանուկներն առանձին, անգրագէտները առանձին խմբեր կազմած ուսում են չրջել. առաջինները մտնում են տները «աւետիս» տալու, խկ երկրորդները բարձրանում կտուրները, մի կողով քաշ անսւմ հերթիկից և երգում։

Բարի բիգուն ձեզ, աւելուիա,
Հա ցնծացէք, ուրախացէք,
Մեր Մարիամի պսոք բացէք,
Մարիամը զնաց էլի ծնունդ,
Ծննդուեցաւ, ազատուեցաւ,
Լուսաթաթախ մանուկ ծնեց,
Ծով ու ցամաք լուսով պատեց,
Իւր խաչ որդին, իւր սուրբ հոգին,
Բարուր կապեց էդ իր գոքին,
Դեռ չէր հասել օխտն օրական,
Լեզուն բացեց, այսպէս խօսեց.
—Ա մէր, ա մէր, Աստուածամէր,
—Ինձ տար տուր Տէր Ուհանին,
—Ոսկէ բերան էն զահանին,
Տարան տուին Տէր Ուհանին,
Ոսկէ բերան հայրապետին,
Կուս զգեստով շուրջառեցին,
Լուս մանուկը ձեռքը տուին,
Դեռ Յորգանան մկրտեցին,
Յիսուս մանուկ անուանեցին,
Ողջ աշխարհը կանգնեց յուսով։

Հէնց որ դարձաւ տասը տարեկան՝
 Ամենքին էր խիստ սիրեկան.
 Էրկու տարին վրէն անցաւ,
 Տասնէրկուսը բոլորուեցաւ,
 Դարձաւ մօր հետ, այսպէս խօսեց,
 Քաղցր լեզուով խնդրեց, ասեց.
 —Ա՛, մէր, ա մէր, Աստուածամէր,
 —Ինձի շուտ տար Երուսաղէմ,
 —Սուրբ գրքերից օգուտ քաղեմ,
 —Միտք իմանամ, միտքս բանամ,
 —Աստծու Հովհաննէս լաւ հասկանամ:
 Մայրը առաւ, հետը տարաւ.
 Ընտեղ նա շատ զրուց արաւ,
 Վարպետներին հարցմունք արաւ,
 Յաղթութիւնը ինքը տարաւ:
 Վարպետները խիստ բարեկացան,
 Տեղներիցը շուտ վերկացան,
 Քորհուրդ արին նրա մասին,
 Քորհրդի մէջ այսպէս ասին.
 Սա չի անիլ մեզ մօնթութին,
 Սա մեզ կանի վարպետութին,
 Ըրեցներին գանգատ արէք,
 Աւագներին կաշառեցէք,
 Եւ Մարիամին շատ զարգեցէք,
 Իր որդու հետ յետ զարգեցէք:
 Մայր ու մանուկ, որ իմացան,
 Նրանք էլ ըստեղ շատ չը կացան,
 Որդին տեսաւ մօրը լալով,
 Լալով, լալով, մղկտալով.
 Դարձաւ ասաւ նա իւր մօրը.
 —Ոչինչ բան ա էս բոլորը,
 —Ոչինչ, թէ որ ինձ չեն թողում
 —Իմ հօր տանը, իմ հօր հողումը,
 —Բերան բանամ ուսուցանեմ,
 —Բարի գործոց սերմեր ցանեմ,
 —Բայց որ կը գայ, կգայ ժամը,
 —Կառնուն դրանք իմ ուսման համը,
 —Չիք կդառնայ չարակամը,
 —Կը մօտենայ բարեկամը:
 Մէր ու մանուկ շատ նեղացան,

Նրանք էլ այստեղ շատ չկացան:
Մանուկն ասաց.— Գնանք մեր տունը,
Ես կը կտրեմ աչքիս քունը,
Մահ ու մանգաղ կը բանացնեմ,
Կախնով աղբիւր կը բղխացնեմ,
Պօռ ու քաշալ կը սաղացնեմ,
Ես քեզ ընդով կը կերակրեմ:

Աւելի փոքրահասակները կարճ են կտրում ասելով.

Բարբիգուն ձեզ, ալեւուիս,
Աչէն, աչէն էս տուն ա շէն,
Սին ու դերան սողումքաշ են,
Էս տանը էրկու օրօրոց,
Մինը բարի մինը չարոց,
Ձարինը չարով կործանուի,
Բարին բարով առաջուի,
Տունը շէն, տունը շէն,
Ձեր պատիկի անըմն թնչ ա:

Տանից պատասխանում են օր. Արամ, Անուշ,

Տղաները շարունակում են.

Արամը կամ Անուշը գնաց մէրին,
Եղ մտիկ արաւ իրան հօր կնանքերին,
Ձեռը Գիրը տարաւ,
Ձալ ապասին չարը տարաւ,
Մի պոչատ հաւ տուէք,
Կամ մի ստիլ եղ ալեւուէն տանի:

Թէ սրանց կողովի մէջ և թէ «աւետիս» ասողների պարկում ընկոյղ, մի երկու ձու, մի քանի կոպէկ են ձգում:

Քրիստոսի մկրտութեան տօնը տեղական բարբառով «չրօխնէք» է կոչում: Այս ժամանակ մի քանի գիւղերում հանդիսաւոր թափորով գնում են մօտակայ գետի ափը և այնտեղ «խաշը ջուրը ձգում», իսկ շատերում այս ծէսը կատարում են եկեղեցու մէջ, տեղանի վրայ ջրով լի մի կաթնայ գնելով: Քաւոր լինողը պարտաւոր է յօգուտ եկեղեցու մի քան նուիրել: Օրհնած ջուրն անաղին իրարանցումով լցնում են շշերի, ամանների մէջ, տանում տուն, մի մասը երեսներին, վէրքերին քսում, որ սրբուհն, առողջանան. մնացածը պա-

հում, որպէսզի այդ ջրով սրբեն պղծուած ամանները, այսինքն որոնց շուն է դիպել կամ մէջը մուկ ընկել:

Ս. Սարգիս.—Առաջաւորաց պատին այս դաւառացիք ևս Ս. Սարգսի պատ են կոչում: Երիտասարդներից մի քանիսըն անսուաղ, միւսները միաժում ծոմ են բռնում, այսինքն, ունենաւ ամբողջ պատի ընթացքում բացի ջրից ոչինչ չեն ընդունում, իսկ միւսները օրական միմիայն մի անգամ, երեկոյան ժամերգութիւնից յետոյ, պատուայ կերակուրներ են ուտում:

Այս պատի ընթացքում իբր սգի նշան գլուխ չեն լուանում, սաղան չեն դորժածում, ճաշարակ չեն մանում և ծանր աշխատանքներ չեն կատարում, նոյն իսկ եղջերուները տեղից չեն շարժւում, սուգ են պահում, ապա թէ ոչ մազերը կը թափուին:

Ուրբաթ օրը *կընդարաւ* են շինում, փոխինդ կամ փոխինձը (բոված և երկանքով աղացած ցորենի ալիւր) մեղրով շաղախում և զլանի ձև տալիս, յետոյ թաթախում, այսինքն, առաջին անգամ ուտում, որովհետև նախընթաց հինգ օրուայ ընթացքում արգելւում է փոխինդ գործածել:

Նոյն օրն Օձնեցիները դնում են Մտի գլխի Ս. Սարգսի խաչը «ուխտ անելու», այստեղ մի քիչ ջուր են ածում խաչի վրայ, ապա այդ խաչուայի ջրով և մեղրով փոխնդից կըլսնդրակ են շինում, իրենք թաթախում և բերում անեցիներին էլ տալիս:

Այդ օրն անշուշտ փոխինդ գործածելու մասին իրենք գիշացնենքն այսպիսի բացատրութիւն են տալիս.—Պող (սպիտակ) ձիաւոր Ս. Սարգիսը ութ օր շարունակ կուում էր վրացիների (յունադաւանների) հետ. վերջին օրը ձեռքը տաբաւ գրպանը, տեսաւ որ իբր պաշար վերցրած աղանձը այնքան հարուստ է իւր քաշած նեղութիւններից, որ փոխինդ է դառել, բռեց, լցրեց բերանը և շարունակեց կախը: Բայց յանկարծ որդին ձիու քամակից վայր ընկաւ. իսկոյն վրացիները յարձակուեցան վերան: Այս անողոքի աղէտը տեսնելով «մուրազատուեա և պարեհատ» Ս. Սարգիսը՝ յուսահատ վայր իջաւ:

ձիուց, ընկաւ որդու վերայ, դրկեց նրան և բացականչեց. Որդուս խաւարացրէք, եկէք ինձ էլ խաւարացրէք: Վրացիներն շտապեցին նրան էլ սղանել, խակոյն «ճառադկապա՛ծ լիսը վըրէն վէր էկաւ, լիս էր՝ լիս դառաւ»:

Նոյն ուրբաթ գիշերը, շափահաս երիտասարդները ու աղջիկներն «աղի բլիթ» (սաստիկ աղի, կլոր հաց) են ուտում և առանց ջուր խմելու քնում. Երազներում որ տղան որ աղջրկան, և որ աղջիկը որ տղին տեսաւ իրեն ջուր տալիս, նրա ըուծէն է,—նախասահմանուած կողակիցն է դառնում: Եւ եթէ ձեռին խնձոր ունենայ, դա նշան է որ հարուստ է լինելու:

Պառաւ կանայք էլ նոյն գիշերը դռան առաջ մի սկուտեղի մէջ մաղած փոխինդ են գնում, որպէսդի Ս. Սարգիսը եթէ իրենց այցելէ, ձիու ուտյաթի հետքը մնայ փոխնդի վրայ:

Չարաթ առաւօտեան այս գուրս դրած կամ այլ փոխինդով անշուշտ խաշիլ են անում, ուտում: Չատերը ուխտ են գնում Ս. Սարգիսի ուխտատեղիները, ինչպէս են Վարդաբլուրի մօտ, Արգուի գիւղի բարձրում, Օձուն գիւղի մօտ գտնուածները և այլն:

Աւանդաբար պատմում են, թէ Ս. Սարգիսը փախցրել է Յունաց թաղաւորի աղջիկը և երբ յոյները նրան հետեւել են, սաստիկ բուր բարձրացնելով նրանց մալորեցրել և շատերին խեղդել է: Եւ իբր թէ մինչև այժմ էլ ոխ պահելով՝ ամէն տարի մի յոյնի կամ վրացու (որ նոյնպէս յունադաւան է) խեղդում է:

Բարեկենդան.—Այո երկու շաբաթուայ և մանաւանդ վերջի երեք օրերի ընթացքում թէ տղամարդիկ և թէ կանայք աշխատում են լաւ ուտել, խմել և լաւ հագնուիլ ու զուրճանալ: Հարսանիքներ տաւակապէս այս միջոցում լինելով՝ բոլորն էլ միջոց են ունենում հարսնքատանը հաւաքուելու, ուտել խմելու, զուարճանալու:

Բացի սրանից՝ հաւաքւում են կալերը, գանադան խաղեր խաղում, գօտնաբաժնում, սլարում:

Պատահում են նաև բաւականաչափ հարբած մարդիկ,

որոնք սրան նրան վիրաւորելով պատճառ են դառնում կատարի կռիւներին:

Ջուարճանալը՝ ուտել խմելը հետզհետէ աւելանում է մինչև վերջի՝ կիրակի օրը:

Երբ արդէն լիովին յագեցած այլևս չեն կարողանում ուտել, նախ տան մեծը, ապա միւսները՝ «փակում են բերանները» ձուով կամ ձուաձեղով՝ ասելով.

«Բերաններս փակում ենք սպիտակ ձուով, Աստուած արժանացնի կարմիր ձուով բաց անելու»:

Մեծ պաւսի առաջին օրը կոչւում է «լուացարուք սրբեցարուք»-ի և «կրժոնքի» օր: Առաջին իմաստն այն է, որ այդ օրը բոլոր ամանեղէնները պէտք է լուանան, սրբեն և բերանքսիվայր դնեն. որպէսզի կարելի լինի պատի ընթացքում գործածել. Երկրորդի իմաստն այն է, որ թոյլ է տրւում առաւելապէս անշափահասներին և երիտասարդներին նախորդ օրերից մնացածները—կրճոնները—ուտել, վերջացնել:

Առաւօտեան վաղ տան պառաւը մի սոխի կամ զետնալնձորի վրայ անց է կացնում եօթ հատ փետուր և երկսաներին ցոյց տալով ասում.

—Տատը զնաց շերեփը ձեռին,

Պապը եկաւ շոմքախն ուռին:

Յետոյ այդ մի փայտի վրայ ամրացնելով կախում են տան հերթիկից: Ամէն շաբաթ մի փետուրը պոկում են երկսանները մեծ ուրախութիւնով: Սրան տեղացիները «պապի պլոր» են կոչում:

Նոյն առաւօտեան տան մէջ մի ճութի են ձգում, այսինքն մի թուկ ձգում են առաստաղի մի գերանի վերայով և ծայրերը միմեանց հետ հանդուստում: Ապա այս հանդուստած թուկի մէջ նստում են և առաջ ու յետ ճօճում: Փոքրերը մի քիչ ճօճուելուց յետոյ տան նանիին են բերում նստեցնում, որ «եղ անի».—Սա նստում է ճութի մէջ, մի քար դնում գոգը, հարսները փոխանակ ճօճելու, պտտացնում են, թուկ ոլորում է, յետոյ բաց են թաղնում, թուկի ոլորքը սկսում է քանդուել և պառաւը պտոյտ է գալիս առաջուայ հակառակ կողմը: Այս

միջոցին նա ձգում է գողի քարը մի կողմ, գետնին, ասելով. «Էսքան եղ խնձ», Իսկայն հարսներից մինը վերցնում է նոյն քարը և կրկին նանու գիրկը գնում, որ նորից ձգելով ասում է. «Էսքան եղ էս հարսիս» և այսպէս շարունակ բոլոր հարսերի համար, որպէսզի շատ եղ ստանան:

Եյդ օրը գրեթէ ամեն տուն աղանձ (բոված ցորեն) է տնում: Ամէն մարդ ամենից առաջ աղանձ է ուտում, որ բերանը չը հոտի և չըթունքը չը ճարի: Պետք է նկատել, որ տանտիրիկները հաշում են, որ մի գուցէ մեծ պատի ընթացքում այնքան անդամ մախոխ չեփեն, որ զոյգ լինի, այլ անպատճառ կենտ, որպէսզի «օջախին վնաս չը գայ»:

Ուշագրութեան անելի արժանին այն է, որ պառաւ կանայք աշխատում են այս մեծ պատի ընթացքում շարունակ վառ պահել օջախը: Պատճառը չգիտեն, միայն ասում են, թէ այս պատի ընթացքում կրակը հանգչնելը շատ մեծ մեղք է: Ահա և՛ մի ուրիշ մնացորդ զրադաշտական կրօնի:

Հետաքրքրական է նաև այն, որ նորահարսները կշռում են իրենց ամուսինների հետ, կանգնելով իւրաքանչիւրը կըշիւի մի նժարում, որպէսզի իմանան, թէ որն է ծանր:

Մնում է յիշատակելու միայն այն, որ շատերը գնում են միմեանց տուն շնորհաւորելու մեծ պատը և նոր խնամիկները միմեանց պատուայ կերակրներից բաղկացած «սեղան» են ուղարկում:

Տեառնընդառաջ.—Լօռեցիներն այս տօնին «դոռոնջ-դոռոնջ» են ասում: Երեկոյեան ժամերգութիւնից յետոյ ծերերն ու պառաւները եկեղեցւոյ մի մի վառած մոմ են բերում տուն և նրանով վառում ճրագները:

Այա երեխաներն ու երիտասարդները ծղօտ են հաւաքում տան դռան առաջ և վառում: Այս կրակը կոչում է դոռոնջ. Երեխաներն ու երիտասարդները թռչկոտում են այդ դոռոնջի վրայով «որպէսզի հարկնը չընկնին»:

«Դոռունջը» պահում, Ս. Սարգսի փոխնդի հետ խառնում և կարկուտ դալիս դէպի երկինք են փչում, որպէսզի

կարկուտը դադարի, և կամ բաղերի վրայ են շաղ տալիս, որ չխփի:

Ժաղկազարդ.—Ծաղկազարդին Լօռեցիները կոչում են ծռզարդար: Գիրակի առաւօտեան շատ վաղ դանդալները հնչեցնում են և բոլոր գիւղացիները, մանաւանդ կանայք և աղջիկները, շտապում են եկեղեցի: Այս օր բոլոր աղջիկները անշուշտ եկեղեցի տիտի գնան իրենց մայրերի առաջնորդութեամբ. նշանադրութիւնները ձեռներին կլիւտար կոչուած մօմն են վառած բռնում, որպէսզի յայտնի լինին, որ նշանադրուած են:

Ձամուանցած երիտասարդները գնում ուռի ծառերի ճիւղեր են բերում եկեղեցի, որ քահանան օրհնի:

Այս օրհնուած ուռը գնում են ցորենի շտեմարանները, որ հացն առատ լինի: Նոյն ճիւղերով հորեր են շինում և պահում, որպէսզի այդ տարի այդքան ցորենի հորեր ունենան:

Երեխաները ձեռներին ծննդ-եր շրջում են գիւղում և ճըռ-ռացնելով երգում.

Ճեռ ճեռ ճըճենակ,
Ասծու հալալ պըպենակ (թիթեռ),
Իմ հնգերը ծովն ընկաւ,
Ծովը ծիրանի դառաւ:
Ձէրէն (բաղէն) էկաւ կեռ կառուց,
Հաւը թառէն թոցբուց,
Ջուխա ձուռն տակէն պըցբուց,
Տարաւ կտարեց բլցբուց.

Մինը ինձ, մինը իմ ընկորը.
Ով մեր փայլ տայ զլարի,
Ով որ տայ ոչ՝ սըլարի:

կամ

Ճեռ ճեռ ճըճանակ,
Ասծու գուռը բանանք,
Դուրսը շարունք ժամ տանք,
Ներսը պատարազ անենք:
Սև եղը մատաղ անենք,
Պոզերը շարգախ անենք,
Տակին նստանք քարգետն անենք:

ձեռք փայտի ատամնաւոր զլան է, երկար կոթով: Գլանի երկու կողմից 2—3 վերջով երկարութեան տախտակներն անցկացրած, որոնք միանում են ուրիշ երկու տախտակներով, գոտիներով: Մի ուրիշ բարակ տախտակ էլ մի ծայրով յենւում է զլանի ատամների վրայ, իսկ միւս ծայրով անցնելով երկրորդ գոտիով՝ ամրանում է առաջի գոտու վրայ: Գլանը պտտեցնելիս լեզուակը ընկնում է ատամից ատամ և սուր ձայն բարձրացնում:

Զարգարանաց շաքաթի ընթացքում կատարում են հետեւայնները:

Ասազ երեքշաքիթի.—Երեկոյեան ժամերգութեան միջոցին, երբ քահանան կարդում է յիմար և իմաստուն կոյսերի առակը, տասն երեխայի եկեղեցական շապիկ են հագցնում և կանգնացնում կարդացող քահանայի շուրջը: Ապա մի ափսէի մէջ ածում են տասն կլորած թերթիկներ, որոնցից հնգի վերայ «իմաստուն», իսկ միւս հնգի՝ «յիմար» խօսքերն են գրուած լինում: Աւետարանի ընթերցումից յետոյ երեխաներին առաջարկում են մի մի հատ վերցնել այդ թերթիկներից և նայած թէ ում յիմար և ում իմաստուն է դուրս գալիս, նախատում կամ գովում են, հաւատալով, որ յիրաւի, նրանք այդ գուշակութեան համեմատ են լինելու:

Եթէ կանայք մեծ պատի ընթացքում «հաւաքո» են ունենում, այսինքն մածուն կամ սեր են ունենում հաւաքած, այդ օրն անշուշտ հարում են, որովհետեւ «եթէ չիք չորեքշաքիթի հարեն, կը չքուի», այսինքն կանհետանայ և ամբողջ տարին էլ կարագ քիչ և դժուարութեամբ կ'ստացուի:

Ասազ չորեքշաքիթի օրին չիք չորեքշաքիթի են կոչում: Այդ օրը մի քանի ձու են ներկում «չքի աչքը հանելու համար»: Ոմանք էլ իրենց եղունգների մէջտեղից մի որսէ թռնով գիծ են քաշում, որպէսզի իրենց «բանը կիսատ-պուտ» չմնայ, ոչ էլ իրենց բաղդը ուրիշին գնայ:

Ասազ հինգշաքիթի.—Բոլոր գիւղացիները տօն են պահում: Հաւատալով, որ այդ օրում տնկած ծառը, ցանած սեր-

մը բարեբեր և ուճացող կը լինին՝ շատերը ծառեր են տընկում և սերմ ցանում:

Ոմանք էլ սև թեյի վրայ եօթն հանգոյց են ձգում և դնում եկեղեցու պատի ճեղքուածքում, որպէսզի «թռչունները հաւերի ձագերը չփախցնեն»:

Երեկոյեան հարուստ տները մի մի բիշ կարագ են ուղարկում եկեղեցի՝ քահանային: Ոտնալուայի ժամանակ աւագ քահանան օրհնուած կարագ է դնում ժամուոր տղամարդկանց մերկացրած աչ ոտերի և կանանց ձեռքերի վրայ, որ մեծ մասամբ աւագութեան կարգով ներկայանում են նրան:

Օրհնած կարագը բաժանում են ժողովրդին, որ խխլելով աչքերին, ճակատին և երեսին են քսում:

Ժողովուրդը կարծում է, թէ այս գիշեր հրէաները խմորից Քրիստոս են շինում և շարչարում, քրիստոնեայ երեխայի բռնում սպանում են և նրա արիւնով հաց թխում, ուտում:

Հինգշաբթի գիշերը դարբիններն անխօս շինում են ուրբաթարուր — կեռ երկաթ — որ կարմիր ու կանանչ թելով* կարում են երեխաների ուսերին, որպէսզի չար աչքից ազատ մնան:

Ոմանք էլ շորս մեխ են շինում և պահում մինչև կանանչ կիրակին, երբ մի ուլ են մատաղ անում և սրա ոսկորները մորթու մեջ փաթաթած թաղում են և այս մեխերը վրայից խփում, որպէսզի կարկուտ չը գայ:

Աւագ ուրբաթին Ութի (Յուդի) Ուրբաթ են կոչում, ծունր չեն դնում, որովհետև Քրիստոսը խաչին է, խաչ չեն հանում՝ որովհետև Քրիստոսը խաչուած է, դրամ փոխ չեն տալիս կամ առնում՝ որովհետև Քրիստոսը՝ դրամի համար է մատնուած:

Այս օր ևս ձու են ներկում, որպէսզի Յուդայի աչքը տըրաքուի:

Գանայք բաղարջ հաց են թխում տան իւրաքանչիւր անգամի համար մի հատ: Ըստերն էլ ննջեցեալների համար

*) Ոմանք այս թելը գրգանում դրած սանում են եկեղեցի, ապատարագին շանց տալիս:

ևս անուն անուն թխում են և տալիս հարեաններին, աղ-
քատներին։ Այս, ննջեցեալների անունով թխուած բաղարջները
ամեռելափայտ են կոչում։

Հատերն ևս բանջար են եփում, որպէսզի դրա ծակող
զօրութիւնը ոչնչանայ, որովհետեւ Քրիստոսին բանջարով են
ծածկել։

Շաքաթ օրը շատերը ծոմ են պահում մինչև երեկոյեան
ժամերգութիւնը և հաղորդում։

Անհամբերները զրպաններում կարմիր ձուեր դրած գա-
լիս են եկեղեցի և հէնց որ քահանան «Առէք, կերէք, այս է
մարմին իմն» է ասում, սրանք սկսում են ուտել ձուն։

Ընթրիքին անշուշտ փլաւ և տապալկած լոբի են լինում,
միայն խէշ լոբի, ալսինքն ամառը դեռ կանանչ ժամանակ քա-
ղած և անմիջապէս չորացրած։

Ջատիկ. — Օձունում պատարագից յետոյ ժամուորները
գօրս են գալիս եկեղեցուց և շրջապատում Սմբատ թաղաւո-
րի դամբարանը, մի քանի գիւղացիներ բարձրանում են նրա
աստիճանների վրայ և երգում հետեւեալը, որի իւրաքանչիւր
տան աւարտին բաղմութիւնը ձայնակցում է երգելով։

Օրհնեալ է Աստուած, օրհնեալ է Աստուած, օրհնեալ է Աս-
տուած,

Օրհնեալ է հայրն Աստուած, Որդին Աստուած, Հոգին Աս-
տուած։

Մեզ աւետիք, ձեզ աւետիք,

Մեզ և ձեզ մեծ աւետիք,

Ջի տէրն յարեաւ 'ի մեռելոց,

Ազատութիւն իւր գերելոց։ (Օրհնեալ է Աստուած։)

Օրհնեալ է երկինքն ու երկիր,

Մէրովրէք և Քէրովրէք,

Հրէշտակք և հրէշտակապետք,

Ռամիկք և շինականք,

Արք և կանայք, ծերք և տղայք,

Քրիստոս յարեաւ 'ի մեռելոց,

Ազատութիւն ետ գերելոց,

Մեզ աւետիք, ձեզ աւետիք,

Ձեզ և մեզ մեծ աւետիք։ (Օրհնեալ է Աստուած։)

Նախահայրն գուշակեալ 'ի մարգարէից,
 Անտրգեալն 'ի հրէից,
 Հայհոյեալն 'ի քահանայապետից,
 Ըմբռնեալն 'ի փարիսեցւոց,
 Մատնեալն 'ի պիղծ Յուդայից,
 Խաչեալն 'ի Պիղատոսէն,
 Խոցեալն 'ի զինաւորէն,
 Քրիստոս յարեալ 'ի մեռելոց,
 Ազատութիւն ետ գերելոց,
 Մեզ և ձեզ մեծ աւետիք: (Օրհնեալ է Աստուած),

Օրհնեալ է սուրբ Երրորդութիւն,
 Վենձութիւն, բարձրութիւն,
 Քաղաւորաց հաստատութիւն,
 Գերելոց ազատութիւն,
 Հիւանդաց ազատութիւն,
 Քրիստոնէից հաստատութիւն,
 Մեր մեղացն թողութիւն,
 Ննջեցելոց արքայութիւն,
 Զի տէրն յարեալ 'ի մեռելոց,
 Ազատութիւն ետ գերելոց,
 Մեզ աւետիք, ձեզ աւետիք,
 Մեզ և ձեզ մեծ աւետիք: (Օրհնեալ է Աստուած),

Օրհնուի և պահպանուի
 Զեր դաշտն ու սարը, այծն ու ոչխարը,
 Կովն ու կթանը, չուքն ու զուքանը,
 Վարն ու վաստակը, զլուինն ու տակը,
 Հանդն ու հանդաստանը, արօտն ու այգեստանը,
 Կալն ու ֆաղացը, ցորէնն ու հացը,
 Զինն ու էշը, եզն ու զոմէշը,
 Գոմարածն ու հորթարածը,
 Տուարածն ու խոզարածը:

Այս երգից յետոյ եկեղեցու առաջ բաժանում են լիթուրգիայի և աւարտում: Լիթուրգիայի և աւարտումից հետոյ քահանայապետը կ'ընդունուի մի մատաղ խոզի միսն է, որ եկեղեցու դռանն եկում և մի մի քիչ տալիս են եկեղեցուց դուրս եկողներին, որ ուտեն և սրանով ցոյց տան, որ լիթուրգիայի վրայ յաղթանակ են տարած, արձակ համարձակ ուտելով

խողի միսը: Իսկ «ախարը» նոյն դրամով գնած եզի կամ կովի միսն է, որ հում հում բաժանում են բոլոր գիւղացիներին: Իսկ քահանաների և միւրանի պատուաւոր մարդկանց համար ոոյն մօից կերակուր են պատրաստում և հիւրասիրում եկեղեցու մօտ գտնուած տներէց մինում:

Այնուհետև շատերը միմեանց այցելում են շնորհաւորելու դատիկը, միմեանց կարմիր ձու նուիրում, «կրկտանուկի» և «թուլանուկի» խաղում, մանաւանդ անշափահասները: Կրկտանուկին այսպէս են խաղում: Նախ ձուերի ծայրերն ատամներին խփելով հանած ձայնից են թաղորութիւններ են անում, թէ որ ձուն աւելի կարծր է. ապա մինը ձուի ծայրը վեր ցցած բռնում է, իսկ միւսն իւր ձուի ծայրով խփում այդ ձուի ծայրին, եթէ կոտրում է, դարձնում են միւս ծայրը, որը կոտրելուց յետոյ դրաւում է ձուն, իսկ եթէ իրենն է կոտրւում հէնց առաջին խփելիս՝ այն ժամանակ սա է բռնում իւր ձուի միւս չկոտրուած ծայրը և առաջինը խփում է, եթէ կոտրեց դրաւում է, եթէ ոչ՝ այն ժամանակ սա է խփում:

«Թուլանուկի» խաղալիս էլ, մի զառիվայր տեղից հերթով գլորում են ձուեր, երբ մինի ձուն պիպում է մի ձուի, սա դրաւում է բոլոր գլորուած ձուերը:

Այս օր գերդաստանների մեծերն ցերեկը շին քնում, որպէսզի ամառն անձրևաջուրը կալերը չըշի:

Ջատկի հետևեալ օրը, երկուշաբթի, մեռելոց է, բոլորը գնում են գերեզմանատուն իրենց հին և նոր ննջեցեալների գերեզմաններն օրհնել տալու:

Հետևեալ երեքշաբթի օրը ժողովուրդը կիրակի է պահում անուանելով «կարկտի հուքմի», որպէսզի կարկուտը ապագային չխփէ իրենց արտերին և ցանքսերը ոչնչացնէ:

Չորեքշաբթի օրն էլ «Մկան հուքմի» է, տօն են պահում, որպէսզի մկները չկտրեն արտերը:

Իսկ հինգշաբթի՝ «Յեցի հուքմի»: Առաւելապէս կանայք են պահում, որպէսզի ցեցը չուտէ նրանց թիւերն ու բրդեայ գործուածքները:

Կրկնազատկին Լուսեցիները Գանանչ կիրակի են ասում և

այս օրն ահագին բազմութիւն ուխտ է գնում Արդուի Ս. Յոհան Օձնեցու մատուռը:

Յինանց իննեքորդ օրից սկսած մինչև համբարձում թէ կանայք և թէ տղամարդիկ արեւ մայր մտնելուց յետոյ այլևս չեն աշխատում, որպէսզի «հաւկուր» չլինին, այսինքն երեկոները բոլորովին կամ վատ չը տեսնեն:

Այս օրից նաև մինչև վարդավառ երկուշաբթի օրերը «կարկտի հաւքմի» են պահում, որպէսզի կարկուտը չը խփէ արտերին և մնասէ:

Համբարձում.— Զորեքշաբթի առաւօտեան շատ վաղ տան մեծերը գնում են դաշտերը, քաղում սիրի-սիրի, աստղփուլ ու աւելուկի թուփ և բերում գնում կաթնով լի ամանի վրայ, որպէսզի «կաթը առատ լինի»:

Ճաշից յետոյ հարս ու աղջիկ հաւաքւում են մի նորահարսի տուն և այնտեղից միասին գնում դաշտերը, ծաղիկ քաղում, բերում նոյն տանը վիճակի երգեր ասելով փնջում և շինում խաչփնջեր, ձիաւորափնջեր, սիրափնջեր:

Ապա եօթն կամ երեք աղջիկներ վերցնում են մի կնուճ և անխօս գնում եօթը տեղից ջուր և աւաղ են վերցնում, բերում մի մեծ փունջ էլ մէջը ձգում և մի կարմիր շորով բերանը փակում:

Ոմանք հաւաքում են ծաղիկների վրայից առաւօտեան ցօղը և այն լցնում վիճակի կնուճի մէջ:

Երբ վիճակի կնուճը պատրաստ է լինում, աղջիկներն առնում են ձեռները և վիճակի երգեր ասելով խաղացնում, ապա տանում հանդերում թաղցնում, որպէսզի եղնարած տղաները չը գտնին, ապա թէ ոչ փրկանք կը պահանջեն:

Վիճակի կնուճը գիշերը անշուշտ դուրսը, աստղերի տակ պիտի մնայ, որպէսզի ենթարկուի աստղերի զօրութեան:

Նոյն գիշերը մի քանի աղջիկներ անըուն հսկում են, որ չարաճճի տղաները չը դան և իրենց փնջած ծաղիկները չը գողանան, այս հանգամանքից էլ յառաջացել է «ծաղիկ ես պահում» դարձուածքը, որ առում են երկար ժամանակ արթուն մնացողին:

Հետեւեալ առաւօտ, հինգշաբթի, աղջիկները նորից հաւաքուում են և տանում վնջերը տների հերթիկներից վայր ձգում: Տնեցիներն էլ իւր, կարագ, բրինձ, պանիր, ձու են ուղարկում այս աղջիկների խմբին, որ այդ պաշարեղէնով ճաշ է պատրաստում և ուտում, ուրախանում, հրգում, պարում:

Ճաշից յետոյ այս աղջիկները գիւղացի կանանց և տղամարդկանց բազմութեան հետ գնում են մի կալ կամ դաշտ, ուր մի փոքրիկ աղջկայ գլխին ձգում են մի քող, նստեցնում իրենց շրջանի մէջ երեսը դէպի արեւելք դարձած և վիճակը դնում նրա գիրկը: Այս ժամանակ հանդիսականները մի մի նշան, մատանի, կոճակ, մեխ և այլն, են ձգում վիճակի մէջ:

Ապա աղջիկները վիճակի հրգեր են երգում և իւրաքանչիւր երգից յետոյ վիճակի «հարսը» մի նշան է հանում: Նշանի տէրը երգուած վիճակից գուշակութիւններ է անում:

Վիճակի ջրով ևս գուշակութիւններ են անում, միայն ոմանք վիճակ հանելուց անմիջապէս յետոյ, ոմանք հետեւեալ օրը, ուրբաթ առաւօտեան:

Վիճակի ջրից ածում են մի մատնոցի մէջ, երկու բթամատերով բռնում, ջրի մէջ մի փոքրիկ ծղօտ (ծեղ) ձգում, եթէ սա դէպի աջ պտտուի, հասկը առատ կը լինի, իսկ եթէ ձախ՝ սակաւ:

Ուրիշներն էլ նոյն ջրից ածում են մի բաժակի կամ փոքրիկ թասի մէջ, որը շորս հոգի բռնում են իրենց աջ ցուցամատերով և կամ երկու հոգի՝ իրենց շորս ցուցամատերով: ապա պայման են դնում, թէ բաժակը կամ թասը թող աջ պտտուի՝ եթէ այսինչին այս տարի նշանելու ենք, եթէ այսինչի նշանածը չուտով զալու է, եթէ այսինչը արու դաւակ է ունենալու, եթէ այսինչի հիւանդութիւնը այսինչ խաչիցն է և այլն:

Վերափոխումն սուրբ Աստուածածնի.—Մի առանձին բան չի կատարում, միայն Օձնի շրջականներից ուխտ են գալիս Օձնի Ս. Աստուածածին կամ Խաչզունդ եկեղեցին:

Վարդապառ.—Այս տօնը աւելի լաւ եայլաներումն է

տանում րան գիւղերում: Զարաթ օրը հորթարածները ծաղիկներ են քաղում, փնջում և հորթերի ու կովերի վզից կապում: Հետեւալ առաւօտ, կիրակի, այս հոտաղները ծաղիկընջերը ձեռներին շրջում են և ծաղկափայ խղ հաւաքում, տանում ազդակ եփում, ուտում, ուրախանում:

Հովիւներն էլ այդ կիրակի օրը մի խոյ են ներկում կարմիր դոյնով, ծաղիկներով և դանազան կտորներով զարդարում և անէ տուն ման ածելով խլ են հաւաքում, ուրախութիւն անում:

Աղջիկներն էլ ծաղիկներ են հաւաքում, փնջում, տնէտուն բաժանում և ծաղկափայ հաւաքում, միասին եփում, ուտում, ուրախանում:

Երբեմն էլ այս աղջիկները վիճակ են շինում և հանում ինչպէս համբարձմանը:

Լօռու գրեթէ բոլոր գիւղերից ահագին բազմութիւն ուխտ է գնում Վարդարլըի մօտի Ս. Սարգիս ուխտատեղին:

